

סוגיות עכשוויות באמנות המערכה

בין הקטבים

עוצמה ימית

מרכז דדו
לחשיבה צבאית
בין-תחומית

מאמרי הגיליון
זמינים לקריאה גם
באתר מרכז דדו

ספינות גדולות לבעיות גדולות?¹ על בניין הכוח הנדרש לעוצמה הימית של צה"ל

אלוף אייל הראל²

מאמר זה עוסק בבחינת בניין הכוח של העוצמה הצבאית הימית הישראלית. המאמר מציג צמד טענות מרכזיות: הראשונה הינה שבניין הכוח של זרוע הים סובל מ'התמכרות' לפלטפורמות עיקריות, למערכות לחימה ולחימושים, באופן המעיב על היכולת לממש את מלוא הפוטנציאל של הממד הימי. הטענה השנייה הינה שכדי לשפר את תהליך בניין הכוח הימי, יש לאמץ מתודולוגיה אשר תשקלל היבטים שלא זכו עד כה להתייחסות מספקת - מהיעדים הלאומיים של ישראל והאסטרטגיה הלאומית הימית שלה ועד לאסטרטגיה הצבאית של הזרוע. כך, לצד ההתמקדות במשימות מסורתיות, על הזרוע לאמץ גם משימות חדשות אשר יהלמו בצורה טובה יותר את החשיבות הגדולה מבעבר של הממד הימי בביטחון הלאומי הישראלי.

מבוא

מאמר זה עוסק בבניין הכוח של העוצמה הימית הצבאית של מדינת ישראל. חלקו הראשון יוקדש לבחינה ביקורתית של העוצמה הימית הצבאית. חלק זה יעסוק בהרחבה בבעיות המאפיינות את תהליך בניין הכוח של העוצמה הצבאית הימית בעת הנוכחית. טענה מרכזית שתוצג בחלק זה הינה שבניין הכוח של זרוע הים סובל מ'התמכרות' מתמשכת לפלטפורמות עיקריות, למערכות לחימה ולחימושים מתקדמים ויקרים, באופן המעיב על יכולת הזרוע לממש את מלוא הפוטנציאל של הממד הימי לביטחון הלאומי של ישראל. חלק זה יעמוד גם על הסיבות ל'התמכרות' המתוארת וישרטט את מאפייניה.

חלקו השני של המאמר יעסוק בשאלה האם וכיצד צריכה העוצמה הימית

¹ כותרת המאמר שואבת השראה ממאמרו של מפקד חיל הים לשעבר, אלוף ידידיה יערי (2008). "ספינות גדולות לפתרון בעיה גדולה". מערכות, 419.

² אלוף אייל הראל הוא ראש אגף תכנון.

להשתנות. הטענה המרכזית של חלק זה הינה שעמודי התווך של תהליך בניין הכוח של העוצמה הצבאית הימית הינם היעדים והאינטרסים הלאומיים של מדינת ישראל והאופן שבו היא מבינה את הממד הימי בביטחון הלאומי שלה. חלק זה יסקור בקצרה מתודולוגיה מוצעת אשר משקללת את הנדבכים ההכרחיים לטובת תהליך בניין כוח מיטבי יותר – החל בזיהוי האינטרסים והיעדים הלאומיים של ישראל, דרך בירור האסטרטגיה הלאומית של ישראל בכלל וביחס למרחב הימי בפרט ועד להגדרה של אסטרטגיה צבאית לזרוע ועיצוב ותכנון בניין כוח הולם. זרוע הים נדרשת להמשיך להתמקד בראש ובראשונה במשימות מסורתיות של הגנה על נכסים כלכליים והבטחת חופש השיט, יחד עם זאת, עליה לאמץ במקביל משימות צבאיות ולאומיות חדשות הנובעות מהשתנות תפקידו האזורי של צה"ל – הקרנת עוצמה והרחבת העומק האסטרטגי של ישראל. בעוד שהזרוע אינה בהכרח צריכה לגדול לצורך כך, עליה להעצים דפוסי פעולה קיימים, אשר בראשם פעילויות הזרוע במסגרת המערכה בין המלחמות (מב"ם) והדיפלומטיה הצבאית. המיקוד המוצע משקף מחד גיסא, את החשיבות הגדלה של הממד הימי בביטחון הלאומי של ישראל ומאידך גיסא, מונע 'מתחת יתר' משאבית למרחבי עשייה אחרים שבהם לזרוע הים אין יתרון יחסי בצה"ל.

חלק א'

בישראל אין תפיסת ביטחון עדכנית כתובה אשר עוסקת בתחום בניין הכוח או ארגון שעוסק בעיצוב ובתכנון בניין כוח צבאי ברמה הלאומית מחוץ לצה"ל. בשל כך, קיים פער מתמשך בין האופן שבו היה רצוי שיתקיים תהליך בניין הכוח הצבאי ברמה הלאומית, לבין המצב בפועל. המצב הרצוי הינו שתהליך זה יתקיים כתהליך אסטרטגי מעמיק ומתמשך שיכלול שיח מקצועי ופתוח בין הדרג המדיני לבין לובשי המדים, ובשילוב מספר רב של גורמים מתחומי ידע וממגזרים שונים (אקדמיה ומכוני מחקר, תעשיות ביטחוניות, חברה אזרחית). ראשית הצירים של תהליך זה הינה כמובן יעדיה הלאומיים המוסכמים של מדינת ישראל, גם אם הם אינם מעוגנים במסמך רשמי. בהמשך לכך יכלול התהליך ניתוח מערכתי שבמוקדו הגדרה של מרחבי הפעילות, הגאוגרפיים והנושאים, של התפקודים המבצעיים הנדרשים ושל התפוקות המצופות מכך (למשל, השגת עליונות צבאית 'גנרית' או מודיעינית ביחס לאויב מסוים).

התהליך נדרש הן בעבור בניין הכוח הצבאי בכללותו, אך גם בעבור כל אחת מזרועות הצבא ובכלל זאת זרוע הים. בשל היעדר תהליך שכזה, סובל בניין הכוח הצבאי של ישראל מהטיה מתמשכת לטובת התעצמות בפלטפורמות עיקריות ובחימושים על חשבון תחומי עשייה נוספים המצריכים השקעה משאבית. על אף ההשתנות בסביבתה של ישראל בעשורים האחרונים, זרוע הים משמרת את תפיסתה שהמענה המרכזי לאתגרים שניצבים לפתחה (ולפתחו של צה"ל) מצוי בהשקעה

עצומה ומתמדת בפלטפורמות עיקריות (כולל מערכות לחימה), במלאים ובמוכנות. אין בכך כדי להגיד שהזרוע לא צריכה ספינות מתקדמות או למלא את מלאי החימושים, אלא שההתמקדות הכמעט בלעדית בכך מונעת מהזרוע לחשוב מחדש על עצמה ועל האופן שבו היא עשויה להוות חלק משמעותי יותר מ'סל הכלים' הצבאי של ישראל.

ה"תיאבון" של הזרוע לפלטפורמות, למערכות לחימה ולחימושים יקרים נשמר, על אף ההכרה בכך – שמשתקפת בדברי מפקדי הזרוע – שאלה אינם מובילים לשינוי המיוחל בדימוי ובמעמד הזרוע. כאמור, המצב המתואר אינו ייחודי לזרוע הים אלא לכל זרועות צה"ל לאורך השנים. אלוף אהרון חליוה תיאר זאת בצורה ציורית לפני כמה שנים, כאשר טען שצה"ל לכוד בתסמונת "עוד מאותו דבר", שבמסגרתה "חלק גדול ממאמצי בניין הכוח של צה"ל מחייבים השקעה עצומה מצד אחד, אך מצד שני תפוקתם הביטחונית מוגבלת" (חליוה, 2016, עמ' 9).³

מה מסביר את הקיבעון התפיסתי של זרוע הים? מדוע הזרוע משמרת את ה'התמכרות' לפלטפורמות, למערכות לחימה ולחימושים?

בסיבה הראשונה עסקנו בתחילתו של פרק זה והיא, כאמור, היעדרם של מסמך תפיסתי מכוון בתחום הביטחון הלאומי וארגון אשר יעסוק בתחום בניין הכוח ברמה הלאומית. בהעדר אסטרטגיה רבתי לאומית ואסטרטגיה צבאית ימית, הגוזרת את האפיון של בניין הכוח הנדרש לשם מילוי המשימות הלאומיות, מתקבל מצב שבמסגרתו בונה זרוע הים את כוחה לאור מה שהיא מוצאת לנכון כחשוב לצה"ל ולביטחון הלאומי של ישראל. נראה כי הדבר מוביל בין השאר לכך שהזרוע משקיעה משאבים רבים בתחומים שהתפוקה הביטחונית שלהם אינה מיטבית, בין אם ביחס לחלופות הקיימות ובין אם במבחן האופטימיזציה של ניצול סל המשאבים המוגבל של צה"ל.

הסיבה השנייה היא התעלמות מווקטורים הקיימים בסביבה הביטחונית, השמרנות הארגונית או מגבלות הדמיון של העוסקים בתחום בניין הכוח בזרוע הים, המונעים מהם לראות כיצד ביכולתם להשיג תפוקות ביטחוניות בהשקעה בתחומים נוספים מלבד פלטפורמות, המסוגלים להביא תפוקה מבצעית גדולה יותר. לסיבה זו חשיבות מיוחדת בעת הנוכחית בשל הפוטנציאליים התפיסתיים, הטכנולוגיים והארגוניים החדשים הגלומים בעידן התעשייתי הנוכחי, העידן התעשייתי הרביעי, ופיתוחם במסגרת הצבאית.

הסיבה השלישית היא שהזרוע מסרבת להכיר בכך שתפקידה במלחמות או במבצעים גדולים מוגבל, ושהיא לעולם לא תוכל להחליף את תפקידן של יתר זרועות הצבא, בדגש, בשנים האחרונות, על אמ"ן ועל חיל האוויר. חוסר הנכונות להכיר בכך

³ המצב המתואר אינו ייחודי למדינת ישראל או אף לרגע ההיסטורי הנוכחי. כבר ב־1969 הזהיר הנרי קיסינג'ר כי התחרות בין זרועות הכוחות המזוינים של ארצות־הברית על משאבים לטובת התעצמות בפלטפורמות ובחימושים באה על חשבון הביטחון הלאומי האמריקאי (קיסינג'ר, 1974).

גורר בניין כוח המכוון לביצוע משימות שבהן לזרוע אין יתרון יחסי או שהן אינן בעלות חשיבות רבה במסגרת הרחבה יותר של העימות הצבאי. כאשר בניין כוח זה לא מוביל בסופו של דבר לשינוי המיוחל, מסבירה לעצמה הזרוע כי הדבר נובע מכך שהיא לא זוכה לתפקיד הראוי לה או כי סך המשאבים שעמדו לרשותה לא היה מספק. כך נוצר מעגל קסמים שהזרוע מתקשה להיחלץ ממנו.

חרטום סטי"ל מדגם "סער 5" (צילום: שי וגנר, דובר צה"ל)

מאז שנות ה־60, עם שינוי התפיסה⁴ ופיתוח ספינות הטילים (F.M.B)⁵ על מערכותיהן, מתפתח הצי סביב חידוש משק הפלטפורמות ומערכות הלחימה על סיפון הספינות. לאורך השנים הפך הדבר למאפיין דומיננטי של תהליך בניין הכוח בזרוע, אשר השכילה לאורך השנים לזהות הזדמנויות שונות בסביבתה, כגון גילוי מצבורי אנרגיה בסמוך לחופי ישראל או הסכמים בין ממשלות (G.2.G)⁶ – כדי להבטיח השקעות משאביות רחבות היקף לטובת רכש פלטפורמות עיקריות, מערכות לחימה וחימושים. לצד היתרונות הקיימים בכך, הרי שבחינתה של גישה זו באופן השוואתי ביחס להתנהלות ציים אחרים מספקת מקור השראה לאופן שבו זרוע הים יכולה וצריכה לפעול אחרת כדי לחזק את הביטחון הלאומי של ישראל.

דוגמה ראשונה: מצרים ותורכיה בונות כלי שיט עם הצרפתים ועם הגרמנים.

⁴ שינוי התפיסה ההיסטורי שבו עבר חיל הים ממשחתות כבדות בעלות נחיתות טכנולוגית ומבצעית לספינות קטנות ומהירות בעלות מערכות לוחמה אלקטרונית מתקדמות – עובדה שהובילה את חיל הים להצלחה במלחמת יום הכיפורים בכלל הקרבות הימיים שניהל ולהשגת עליונות ימית מוחלטת.

⁵ Fast Missile Boat.

⁶ Government to Government.

התוכניות, צוותי ההנדסה וחלק לא קטן מהמיון שייך לצד האירופאי בעסקאות אלה, אולם הבנייה מתבצעת במספנות על אדמת מצרים, דבר התורם גם למשק המצרי (מהגדלת התל"ג ועד ליצירת מקורות פרנסה חדשים). דוגמה שנייה: איראן ורוסיה רוכשות נמלים ורציפים בסוריה. מבחינה רוסית לא מדובר בבניין כוח מול מדינת ישראל, אלא מול המערב. מבחינת איראן מדובר בבניין כוח משמעותי מול מדינת ישראל ובחצר האחורית שלה.

כיצד, אם כן, על זרוע הים להשתנות? מהם הדפוסים החדשים בבניין כוח ובהפעלת כוח שאותם עליה לאמץ? בכך יעסקו החלקים הבאים של המאמר.

חלק ב'

נקודת המוצא לדיון בשאלות אלה הינה הקביעה שהצגנו כבר בתחילת המאמר והיא, שעל מנת לקיים תהליך בניין כוח צבאי ימי מיטבי, עלינו ראשית להתחיל בהצגת היעדים והאינטרסים הלאומיים של מדינת ישראל. אלה מהווים מסגרת לתכנון של צורת התפקוד והמשימות שצה"ל צריך לבצע, ובתוך כך גם זרוע הים: שמירת ריבונות המדינה; מספיקות אנרגטית; מרחב פעולה; לגיטימציה בין-לאומית; ביטחון של אנשיה בכל מקום; להיות בית לעם היהודי; שימור מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית. בשלב הבא, ועוד טרם ניגש לחשיבה על האסטרטגיה הימית של ישראל, יש לבחון כיצד האינטרסים הללו באים לידי ביטוי באסטרטגיה הלאומית (National strategy) של ישראל, ככל שהיא קיימת. כיום אין בישראל גוף למחקרי ביטחון לאומי ממשלתי העוסק בכך, אולם סביר וניתן ללמוד על הנושא באמצעות בחינת האסטרטגיות של גופי תכנון ממשלתיים שונים, מאלה העוסקים בתכנון עירוני ועד למדיניות החוץ של ישראל.

לאחר שעסקנו ביעדים ובאינטרסים הלאומיים, ובבירור של האסטרטגיה הלאומית של ישראל, נוכל לפנות להתמקדות באסטרטגיה הימית (Maritime strategy) של ישראל. באופן טבעי, למאפייני הגאוגרפיים הייחודיים של ישראל יש השפעה רבה על האסטרטגיה הימית שלה. מאפיינים אלה כוללים היבטים פיזיים שונים, אך גם דמוגרפיים וגאוגרפיים. על כן, הגדרת האינטרסים הלאומיים של מדינת ישראל בים צריכה לקחת בחשבון את העובדה שישראל הינה מדינה צרה במרכז (נתניה-קלקיליה) ומאופיינת בתופעה של אזור מרוכז עיקרי- "מדינת תל-אביב". הדבר משפיע על פריסת הנמלים, האתרים האסטרטגיים והחיוניים כולל סמלי השלטון, הכלכלה והמסחר (ה'קריה', הבורסה, הכנסת), ובתוך כך, על אתגרי הביטחון בזמן לחימה המשפיעים על הרציפות התפקודית ועל חוסנה של המדינה.

מאפייני הייחודיים של המרחב הימי, לרבות היותו משוחרר מחלק מהאילוצים של המרחב היבשתי הישראלי, מקלים עלינו לדמיין כיצד ניתן להגשים באמצעותו את יעדיה הלאומיים של ישראל - זהו מרחב גדול ופורה של הזדמנויות. אין ריבונות בים העומדת בפני עצמה והיא נגזרת של קווי גבולות ומתאר יבשתיים. היא דמיונית

וחסרת ממד מוחשי פיזי. על בסיס האסטרטגיה הימית של מדינת ישראל, ניתן לגבש גם את אסטרטגית הצי הימי הישראלי (Naval strategy) אשר תעסוק באופן שבו על הזרוע לפעול כדי להשיג את היעדים והאינטרסים הלאומיים של ישראל, בדומה למתקיים במדינות נוספות ברחבי העולם. בשלב העיצוב התפיסתי של האסטרטגיה נדרש יהיה להגדיר את המשימות בלי להתחשב באילוצים, לא גאופוליטיים ולא משאביים.

בשלב התכנון, בוודאי תכנון ארוך טווח, יתבצע חיבור בין הרצוי למצוי וייתכן כי יונחו המסדים לעתיד. אחת השאלות המרכזיות שצריכה להישאל בהקשר זה היא עד כמה חיל הים צריך לראות את עצמו אך ורק כחלק ממכלול העוצמה הצבאי של ישראל הפועלת באופן רב-זרועי, או שמא הוא יכול לראות בעצמו גם כמי שפועל באופן עצמאי במרחבי הים, שכן מרחבים אלה הינם מרחבים שניתן להגדיר כי הם "שלו". במילים אחרות, האם ניתן לחשוב על זרוע הים כזרוע בעלת משימות (משמעותיות) שלה עצמה, במובחן ממשמיות צה"ל או ממשמיות שצה"ל מצפה מזרועותיו לבצע. חובתה של הזרוע לדעת מה לעשות ואיפה היא יכולה לתרום ולהיות רלוונטית לביטחון הלאומי של ישראל.

זרוע הים עוסקת בשנים האחרונות יותר ויותר בקש"ח מבצעי (דובר צה"ל)

חשיבה על בניין הכוח של זרוע הים של ישראל באמצעות כלים תפיסתיים אלה, עשויה לאפשר לה להשתחרר מהקבעון התפיסתי הרואה בהתעצמות בפלטפורמות, במערכות לחימה ובחימושים – חזות הכול. בחינה שכזו תראה בים לא רק מרחב איום, אלא גם מרחב הזדמנויות, שאותן יש לנסות ולנצל. לצד חתירה לעליונות

ימית' מציע הים לזרוע הזדמנויות הכרוכות בהרחבת שותפויות ושיתופי פעולה עם שחקנים נוספים, צבאיים, אזרחיים, ישראלים ואחרים. כך תוכל זרוע הים לעסוק לא רק בהתמודדות עם איומים, אלא בבחינה רחבה והוליסטית יותר של המרחבים שבהם עליה לפעול ושל היעדים שאותם היא נדרשת לממש במסגרתם. הגדרת המרחבים מניחה בהכרח בסיס להגדרות יעדים בעבור כל מרחב ומאפייניו:

1. to operate - לפעול. מרחב המשמש למעבר מנקודה לנקודה או לשיט בין-לאומי ללא מטרה מוגדרת אבל ניטרלית.

2. to control - לשלוט. מרחב זה לא מחייב כלי שיט, לדוגמה, תחנת חוף/שליטה שפועלת לשליטה, לניטור, לבקרה ולמניעה.

3. to command - לפקד. לפקד על פעילויות מבצעיות במרחב על כל הספקטרום מבט"ש דרך אופרטיבי ועד מבצעי מב"ם.

4. superiority in time and place - עליונות בזמן ובמקום. זהו מרחב של ה-knowledge (הידע) בעיקר.

5. to conduct - לבצע. מרחב בין-לאומי שבו כלי שיט מבצע פעולה צבאית כלשהי, כמו מטווח/אימון/מבצע גלוי, לדוגמה, לצורך מניעת מעבר פח"ע בין-לאומית או הברחות.

תרומת החשיבה על מרחבי הפעולה של הזרוע לטובת גיבוש האסטרטגיה שלה יכולה להיות מודגמת, למשל, באמצעות דיון בסוגיית מרחבי הים בים התיכון, לאו דווקא באגן המזרחי או בים האדום. האם מדובר במרחבים גאוגרפיים שבהם מעוניינת הזרוע לפעול? ואם כן, לצורך מה - לוגיסטיקה? הפגנת עוצמה? משילות? שינוע כוחות מזירת פעולה אחת לאחרת?

מה הם, אם כך, מרכיביה המרכזיים של האסטרטגיה הימית הנדרשת מזרוע הים? בעשור האחרון, על רקע השתנות תפקידה של ישראל במזרח התיכון והמאבק האזורי הגובר בינה לבין איראן ושלוחיה, התווספו למשימות המסורתיות של זרוע הים (שידונו בהמשך), משימות נוספות החורגות מהיבטים צבאיים גרידא - הקרנת עוצמה (power projection) והגדלת העומק האסטרטגי של ישראל.

משמעותה של משימת הקרנת עוצמה היא שזרוע הים נדרשת שתהיה לה, כהגדרת הפרופסור סטיבן רוזן, "היכולת לבצע פעולות צבאיות במרחק רב מבסיסי האם של הכוחות תוך פרק זמן קצר במיוחד" (רוזן, 2019, עמ' 34). הגדלת העומק האסטרטגי של ישראל פירושה הגדלת "המרחב שבין הקו הקדמי ביותר בו יכולה מדינה להחזיק כוחות צבאיים להגנתה מבלי לפגוע בריבונותה של מדינה אחרת, לבין השטח החיוני שלה" (שמחוני, 2006, עמ' 12).

בעבור זרוע הים, חשיבותן של משימות אלה גדלה בעשור האחרון - בעוד שממדיה הגאוגרפיים של ישראל נותרו צנועים כבעבר, היא ניצבת כעת בפני איראן - מעצמה אזורית בעלת נוכחות והשפעה בכל רחבי המזרח התיכון, אשר יכולתיה הצבאיות (הישירות או של שלוחיה) אינן מוגבלות על-ידי המרחק הגאוגרפי בינה לבין ישראל.

בנסיבות אלה ברורה החשיבות של מרחב ימי החורג משטחה הריבוני של מדינת ישראל, אך שנוכחות של זרוע הים בו מאפשרת לה לעשות בו שימוש לצורך שימור רציפות צבאית, רציפות כלכלית או רציפות אנרגטית. משימת הקרנת העוצמה באה לידי ביטוי בהקשר זה כאשר כוחות ימיים ישראלים יכולים להדוף את מתקפות כוחות האויב או לפגוע בנכסיו, גם כאשר העימות בין הצדדים מתקיים הרחק מבסיסי חיל הים בחיפה או באשדוד, ובסמיכות גדולה מבעבר לאינטרסים של איראן.⁷

דפוסי הפעולה המאפשרים מימוש משימות אלה הינם כאלה שבהם עוסקת זרוע הים יותר ויותר בשנים האחרונות, אך שיש להעצימם בצורה משמעותית – דיפלומטיה ימית, מודיעין וקשרי חוץ (קש"ח) מבצעיים ומב"ם. זרוע הים רשמה הישגים משמעותיים באמצעות דפוסי פעולה אלו, החל בהעצמת יחסי ישראל עם מדינות המפרץ, עם ארצות-הברית (בדמות הצי החמישי) ועם מדינות אגן הים התיכון, וכלה בפגיעה במאמציה של איראן באזור. דפוסים אלו התגלו בשנים האחרונות כמנועי צמיחה ורלוונטיות בעבור זרוע הים, אך ההשקעה בהם עודנה חסרה. מרכיב מרכזי שבו יש להתמקד לצורך כך הוא המודיעין. מודיעין רב ואיכותי יותר יוכל להוביל ל'קפיצת המדרגה' הנדרשת בכל אחד מדפוסי עשייה אלה ובהמשך לכך גם להעצים את יכולת הקרנת העוצמה של הזרוע ולסייע לה בהגדלת העומק האסטרטגי של ישראל.

נשאלת השאלה מהו תפקיד הזרוע במלחמה? בניין הכוח של זרוע הים צריך, בראש ובראשונה, לאפשר את ההגנה על תשתיות לאומיות בים ובחופי המדינה (לרבות סיכול פח"ע והברחות) ואת שימור חופש התנועה בנתיבי השיט לישראל וממנה (לרבות התמודדות עם תרחיש של ניסיון הטלת מצור ימי על ישראל). למשימות אלה כמובן חשיבות עליונה ברמה הלאומית בשגרה, אולם בתרחישי חירום – מימי קרב ועד למלחמה כוללת – הן גם בעלות חשיבות צבאית לא מבוטלת משום שפגיעה בתשתית לאומית ו/או בחופש השיט תשפיע בהכרח גם על המאזן הצבאי הכולל בין ישראל לאויביה.

משימות נוספות כחלק ממערכה כוללת, שאותן אימצה הזרוע לאורך השנים, נוגעות לרצון להיות רלוונטי ומשמעותי בהשתתפות במהלומות האש שלא לצורכי חיל-הים; למתן סיוע לכוחות היבשה המתמרנים; להשתתפות במאמץ ההגנה הכולל (ולא במיקוד על המרחב הימי ועל נכסי הזרוע בו). משימות אלו חשובות פחות ומסיטות את הזרוע, שלא לצורך, לכיוונים שבהם אין לה יתרון יחסי.

ככלל, בניגוד לתפקידה המשמעותי של הזרוע בשגרה בהתאם למאפיינים שתוארו עד כה, ניתן לראות שדווקא בזמן מלחמה מוכיח הניסיון ההיסטורי שמשקלה היחסי של הזרוע מצומצם. הדבר שב ומחדד את הצורך של הזרוע להתמקד ביתרונותיה היחסיים ולא במה שהיא תופסת כציפיות צה"ל ממנה. כך, בחינת תפקיד זרוע הים

⁷ אין בכך בהכרח לדרוש ממנו להיבנות כצי מים עמוקים או יכולות מעצמותיות (כגון נישאת מטוסים).

במלחמות ישראל מלמדת על דפוס רלוונטי לשאלות אלה והוא שלהצלחות או לכישלונות המבצעיים של הזרוע הייתה השפעה מצומצמת על המאזן הכולל של המלחמה, בוודאי ביחס למשקלם היחסי של הישגי כוחות היבשה או חיל האוויר. מלחמת ששת הימים זכורה כמלחמה מוצלחת שבה הצליחו כוחותינו להעביר במהירות את הלחימה לשטח האויב ולהכריעו, חרף ההישגים המוגבלים של הכוח הימי (שלא נחל הצלחות משמעותיות ואשר חלק מכוחותיו נפלו בשבי). מלחמת יום הכיפורים לעומת זאת זכורה כטראומתית, לרבות בשל עוצמת ההפתעה והאבדות הכבדות שספג צה"ל (בפלטרמות ובכוח אדם), ועל אף ההישגים הכבירים של הכוחות הימיים של צה"ל (הבסת ציי האויב בעקבות הטבעת ספינותיו). במלחמת לבנון הראשונה, על הישגי כוחות צה"ל בכל הממדים העיבו החלטות ותהליכים במישור המדיני. במלחמת לבנון השנייה, הצטרפה הפגיעה באח"י חנית לשורת האירועים הכאובים הנוספים במלחמה, שהם בעיקר נותרו זכורים בתודעה הציבורית. על אף שהזרוע נהנתה מצי פלטרמות מתקדם מאוד, היא הגיעה למלחמה לא מוכנה מבחינה מודיעינית ומבצעית לשינוי במאפייני האויב שעומו התמודדה והתקשתה לתרום תרומה משמעותית שתשנה לטובה את המאזן לטובת צה"ל. לבסוף, בשורת המבצעים הצבאיים שהתקיימו בעשורים האחרונים ברצועת עזה מילאה זרוע הים תפקיד חשוב, למשל, בתקיפת מטרות מהים, אולם לרוב, משקלם היחסי של הישגים אלה היה קטן בהשפעה על מאזן ההרתעה בין ישראל לחמאס ביחס לנזק שנגרם לארגון כתוצאה מתקיפות חיל האוויר.

מפקדת פיקוד הסייבר של הצי האמריקאי
(By Petty Officer 1st Class Samuel Souvannason)

לאחר שסקרנו אבני בניין חשובות בתהליך עיצוב בניין הכוח הימי, מהאינטרסים והיעדים הלאומיים, דרך האסטרטגיה הלאומית והאסטרטגיה הימית הנדרשות, אנו יכולים לשוב ולהתמקד בהיבטים מעשיים יותר של בניין הכוח הימי (Fleet design). העיסוק היישומי בשאלת בניין הכוח מצריך אותנו לשוב ולשאול כמה שאלות: מהו מרחב הפעולה הנדרש מהזרוע? האם נדרש לפעול בטווחים בעלי תלות במרחב המים הריבוניים ובאזור השליטה הנגזר מכך? האם נדרש לפעול במים השוכנים לאורכם של מדינות אויב, קרי אזורי פעילות או חיפוש מבצעי? האם נדרש לפעול בזירות רחוקות, במים בין-לאומיים?

על הזרוע לשאול גם כיצד היא בונה את כוחה על מנת להגדיל את יכולתה לקחת חלק בשותפויות בין-לאומיות צבאיות/אזרחיות (כוח נאט"ו, כוח נגד פיראטים, נגד הברחות, התמודדות עם גלי מהגרים ועוד). היא נדרשת למשאבים כדי להיות בעלת יכולות טובות יותר בתחומי ההשפעה המבצעית, ההתקפה בסייבר, לוחמה אלקטרונית, מודיעין לקש"ח מבצעי ומבצעים. אלה, כמו גם ניצול טוב יותר של פוטנציאל בדיגיטל ובחלל, יאפשרו לה למלא את המשימות שבהן עסקנו בפרק זה בצורה מיטבית יותר, גם מבלי להידרש שוב לפלטפורמות עיקריות, למערכות לחימה ולחימושים יקרים שתפוקתם מוגבלת.

סיכום

מאמר זה עסק בעוצמה הצבאית הימית של ישראל. מדינה שבהדרגה הופכת ממדינת Middle East למדינת East med. מדובר בשינוי בקנה מידה היסטורי אשר מצריך חשיבה מחודשת על מקום המרחב הימי בביטחון הלאומי של ישראל. על רקע זה, הצביע המאמר על הצורך לשנות מהיסוד את מאפייני תהליך עיצוב ותכנון בניין הכוח של העוצמה הצבאית הימית, באופן שיאפשר לישראל, לצה"ל ולזרוע הים למצות בצורה טובה מבעבר את הפוטנציאלים הרבים הקיימים בממד הימי בעבור הביטחון הלאומי הישראלי. ישנה, כאמור, זיקה הדוקה בין היעדים והאינטרסים הלאומיים של ישראל לבין התכנון המעשי של בניין הכוח הימי, כך שזרוע הים תוכל להיחלץ מהקיבעון התפיסתי המלווה אותה בעשורים האחרונים בדמות ה'התמכרות' לפלטפורמות עיקריות, למערכות לחימה ולחימושים יקרים.

הסביבה של ישראל משתנה. ישראל הופכת להיות שחקן גאופוליטי משמעותי מבעבר באופן אשר בא לידי ביטוי ביחסיה המשתפרים עם שכנותיה, לעומת הדעיכה המתמשכת של איומים לאורך גבולותיה.⁸ הכרה חדשה כי למרחב הימי חשיבות גדולה יותר מכפי שניתן לו עד היום – בקידום האינטרסים המדיניים, האינטרסים הביטחוניים והאינטרסים הכלכליים של ישראל – מול מדינות האזור, אגן הים

⁸ בשנים האחרונות משקיעה מדינת ישראל בסגירת גבולותיה באופן פיזי ובשנים הקרובות תושלם המשימה, בד בבד עם שדרוג מערכת היחסים הביטחונית עם שותפות, כמו ירדן ומצרים. השלמת המכשול בעזה ביחד עם השקט היחסי מול לבנון מאז מלחמת לבנון השנייה מצמצמים באופן משמעותי את אתגר החיכוך בגבולות שליווה את מדינת ישראל ברוב שנותיה.

התיכון ואף אירופה,⁹ מצריכה גם שינוי בדפוסי הפעולה ובניין הכוח של זרוע הים. נכסי האנרגיה של ישראל, יכולותיה הטכנולוגיות המתפתחות בתחומי תקשורת הנתונים ובתחום ההתפלה והטכנולוגיות החקלאיות, מעמדה המדיני המשתפר באזור – הם כולם חלק מאותם שינויים שעל מקבלי ההחלטות בדרג המדיני ובצה"ל לאמץ לטובת חשיבה מחודשת על המרחב הימי. לבסוף, האסטרטגיות, התפיסות והיעדים שהוצגו במאמר זה, עשויות לשמש כעמודי התווך לבניין הכוח, ונכון שיהוו את המצפן של זרוע הים בלמידה כיצד בונים כוח צבאי, באשר יהיה. לצורך כך, ברור שהמדינה צריכה להגדיר לעצמה מה הייתה רוצה מהזרוע הימית שלה ובכך לסייע לה להוות נכס משמעותי בעבורה יותר ממה שהיא כיום.¹⁰

⁹ במרחבי המים הכלכליים של מדינת ישראל מונחות תשתיות תקשורת רבות, תשתיות אלה מחברות את מדינת ישראל לאירופה ומאפשרות למדינת ישראל להיות בחזית הטכנולוגיה העולמית הדורשת מהירויות תקשורת גבוהות בעיקר בעבור השווקים הפיננסיים.

¹⁰ המחבר מבקש להודות לפרופסור אביעד רובין מאוניברסיטת חיפה על תרומתו למאמר זה. מאמר זה שואב השראה ממחקריו של החוקר פרופסור ג'פרי טיל (Geoffrey Till).

רשימת מקורות

- חליה, אהרון (דצמבר 2016). "עוד מאותו הדבר" – על הצורך בדילוג תפיסתי בבניין הכוח". **בין הקטבים**, גיליון 9, עמ' 9–23.
- יערי, ידידה (יוני 2008). "ספינות גדולות לפתרון בעיה גדולה". **מערכות**, גיליון 419, עמ' 62–67.
- קסינג'ר, הנרי (1974). **נשק גרעיני ומדיניות חוץ**. הוצאת סדן.
- רוזן, סטיבן (יולי 2019). "חדשנות צבאית והקרנת כוח". **בין הקטבים**, גיליון 20–21, עמ' 33–45.
- שמחוני, אבנר (יוני 2006). **"עומק אסטרטגי והחזית המזרחית"**. בית הספר לממשל ומדיניות באוניברסיטת תל-אביב, סדנת תל-אביב למדע, טכנולוגיה וביטחון.